

De klucht

Nu noch (Toe maar)

**in hedendaags Nederlands,
andere kluchten, sproken en boerden**

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:

**Lanseloet van Denemarken en De heks
in hedendaags Nederlands**

Hoofds Granida in hedendaags Nederlands

Salarisonderhandelen

Zie over deze boeken: www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans

De klucht

Nu noch (Toe maar)

**in hedendaags Nederlands,
andere kluchten, sproken en boerden**

**Onderbroekenlol in
middeleeuwse literatuur**

Brave New Books

Voor jou

Copyright © 2020 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vormgeving en omslag: Get Digital – Silvio van Ginkel

ISBN: 9789464059984

NUR: 621, 622, 307 – Literatuurgeschiedenis van de Lage Landen, Letterkunde, Toneel-, theater- en filmteksten, ook scenario's
Trefw.: Nu noch, Toe maar, klucht, esbattement, sproke, boerde, onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur, middeleeuwen, Nederlandse letterkunde, Nederlandse literatuur

Afb. voorplat: schilderij van Pauwels Franck (circa 1540-1596)

INHOUD

WOORD VOORAF	7
INLEIDING	9
Kluchten	9
Esbattementen	13
Handschrift 'Verzameling Theysbaert'	19
Samenvatting van <i>Nu noch (Toe maar)</i>	21
Personages	23
Aandachtspunten	25
Sproken	29
Boerden	30
19 boerden	33
1. <i>Dits vanden man die gherne dranc (Dit gaat over de man die graag dronk)</i>	34
2. <i>Tgoede wijf maect den goeden man ende den goeden man maect tgoede wijf (Vrouwen maken de man en mannen maken de vrouw)</i>	35
3. <i>Wisen raet van vrouwen (Vrouwenlistigheid)</i>	36
4. <i>Van enen man die lach gheborghen in ene scrine (Over een man die in een kist verstopt zat)</i>	40
5. <i>Een bispel van II clerken (Twee studenten als voorbeeld)</i> ..	40
6. <i>Vanden cnape van Dordrecht, ene sotte boerde (Over de jongen uit Dordrecht, een zotte boerde)</i>	42
7. <i>Van III ghesellen die den bake stalen (Over drie vrienden die een half varken stalen)</i>	45
8. <i>Van Lacarise den keitijf die enen pape sach bruden sijn wijf (Over Lazarus de sukkel, die zag hoe de pastoor het met zijn vrouw deed)</i>	46
9. <i>Vanden waghén (Over de wagen)</i>	47
10. <i>Vanden paep die sijn baeck ghestolen wert (De pater van wie een zij spek werd gestolen)</i>	50
11. <i>Vanden monick (Over de monnik)</i>	51
12. <i>De eo qui duas volebat uxores (De man die twee vrouwen wilde)</i>	52

13. Dits vanden vesscher van Parijs ende van sinen wive, sijts wijs (Over de visser uit Parijs en zijn vrouw, leer ervan)	53
14. Dits van Heilen van Beersel, die de Ill jaghede te spele (Over Heile uit Beersel, die drie mannen in de maling nam)	55
15. Vander vrouwen die boven haren man minde ende watter gheschiede van (Over de vrouw die vreemdging en wat daarvan kwam)	58
16. Ic prijs een wyf (Leve de vrouw).	59
17. Sint dat wi vrouwen garen (Zolang wij vrouwen begeren).	59
18. Van der weldaet die de duvele dede (Een goede daad van de duivel)	60
19. Van den dorpman ende zinen wive (Over de dorpsbewoner en zijn vrouw)	62
Nog 5 'boerden' ofwel komische vertellingen	62
1. Dmeisken metten sconen vlechtken (Het meisje met de mooie vlechtjes)	63
2. Ene boerde (Een boerde)	66
3. Van eenre baghinen ene goede boerde (Over een begijn, een goede boerde)	69
4. Dits vanden tanden (Dit gaat over de tand).	71
5. Dit es de frenesie (Wat een waanzin)	74

BIBLIOGRAFIE.	81
Uitgaven van <i>Nu noch (Toe maar)</i>	81
Middel nederlandse woordenboeken	82
Overige literatuur	82

NU NOCH (TOE MAAR) IN HEDENDAAGS NEDERLANDS . .	91
Nu noch (Toe maar), Een genoeglijke klucht	93
Eerste toneel	95
Tweede toneel	101
Derde toneel	107
Vierde toneel	108
Vijfde toneel	109
Zesde toneel	115
Epiloog	117

WOORD VOORAF

Nu noch (Toe maar) is misschien wel de beste klucht uit de middeleeuwen. In de 16de eeuw is zij enorm populair en heden ten dage wordt zij nog steeds gelezen en opgevoerd.

De taal van *Nu noch* is Middelnederlands. Voor een leek is dat vrij moeilijk te begrijpen en zonder annotaties loop je al snel vast. Daarom heb ik deze klucht hertaald in hedendaags Nederlands.

Voor de hertaling heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de uitgaven van *Nu noch* en de Middelnederlandse woordenboeken in de bibliografie, met name het *Middelnederlandsch woordenboek* (het MNW). De oorspronkelijke tekst heb ik niet afgedrukt omdat deze uitgave bedoeld is om *Nu noch* in hedendaags Nederlands weer te geven. Wil je de Middelnederlandse tekst ook lezen, dan kun je die met Google makkelijk vinden en vervolgens downloaden, dus met een paar muisklikken heb je die op je laptop. Van 5 'boerden' heb ik wel de Middelnederlandse tekst opgenomen.

Vertalen is interpreteren. Vertalen is ook verminken. Ik heb ernaar gestreefd om de hertaling zo begrijpelijk en leesbaar mogelijk te maken, zodat je de tekst kunt lezen zonder verklarende voetnoten. De hertaling is in doorlopend proza. Het eindrijm heb ik dus niet behouden. Wil je het eindrijm van Middelnederlandse teksten handhaven, dan krijg je erg onnatuurlijke zinnen en moet je af en toe woorden gebruiken die geen goede hertaling zijn. Enkele passages in *Nu noch* zijn voor een hedendaagse lezer niet of nauwelijks te begrijpen. Daarom licht ik die toe in de paragraaf 'Aandachtspunten'.

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans
Amsterdam, augustus 2020

INLEIDING

Kluchten

In de middeleeuwen heet een klucht een 'clute', 'cluyte', 'sotternie' of 'sotheit'. Het woord *kluit* voor klucht bestaat nog steeds, maar is inmiddels verouderd. Een klucht is een kort toneelstukje van hooguit een paar honderd versregels met kijkende vrouwen, domme mannen en seksueel getinte grappen. De vrouw is een feeks en de man een sul. Hij krijgt een pak slaag van zijn vrouw en zij gaat vreemd. De vrouw heeft de broek aan en de man is een pantoffelheld. *Wijvenwereld*, p. 71: 'In de volkse cultuur circuleerden tal van deze verhalen, toneelstukjes en grappen waarin domme, sullige mannen het slachtoffer werden van hun hardvochtige, bazige vrouwen. Deze grappen waren erg populair omdat vrouwen net ondergeschikt hoorden te zijn aan hun mannen. Op die manier verbeeldde deze karikaturale vertelsels een soort van omgekeerde wereld en maakten ze pantoffelheden belachelijk. Dat heeft overigens niet alleen met een grote gevoeligheid voor schande te maken, maar ook met de klassieke rolverdeling binnen het huwelijk' en p. 102: 'In de kunst en literatuur won tijdens de veertiende eeuw het thema van de zogenaamde "pantoffelheld" of "hennentaster" namelijk sterk aan populariteit, met een hoogtepunt in de eerste helft van de zestiende eeuw. Het voerde de karikatuur op van een huishouden waarin de machtsverhoudingen op hun kop stonden: een man die volledig onder het juk van zijn bazige huisvrouw gebukt ging. Verhalen over listige vrouwen die hun man commandeerden en de broek buitenshuis droegen, terwijl hij de typisch vrouwelijke taken in het huishouden op zich nam, zoals de kippen of "hennen" verzorgen, kenden een immense populariteit. Afbeeldingen van echtgenoten die door hun vrouw werden geslagen of vrouwen die op de rug van hun man reden alsof hij een paard was, werden gemeengoed. De boodschap was

duidelijk: hoed u voor vrouwen die zich onttrekken aan mannelijk gezag en daarmee de machtsbalans binnen het gezin overhoophalen!' De lach als glijmiddel.

Als een vrouw haar man bedroog, leek het alsof de man zijn vrouw niet de baas kon of dat hij op seksueel gebied tekortschoot. Dit maakte hem tot het mikpunt van spot in de gemeenschap. De seksueel onbekwame man groeide aan het einde van de middeleeuwen uit tot een stereotiepe kluchtfiguur. Meestal trad hij op als een oude man die niet meer in staat was om te voldoen aan de seksuele wensen van zijn veel jongere vrouw: Mijnheer Uitgenaaid en Vrouw Poesje. Hij lag op zijn knieën vóór haar om haar orale seks te geven. Dit was vernederend voor hem, want hij kon haar alleen nog maar met zijn mond bevredigen en niet meer met zijn geslachtsapparaat. De vrouw had korte hielen of schoenen met korte hielen. Deze beeldspraak gaf aan dat ze zo graag seks wilde dat ze zich snel op haar rug kon laten vallen om haar benen te spreiden.

Een 'sotternie' of 'sotheit' is een middeleeuwse klucht die gespeeld werd na de opvoering van een van de abele spelen. Er bestaan vier sotternieën:

1. *Die hexe* (De heks). Twee vrouwen klagen elkaar hun nood. Ze geven een derde vrouw, Juliana, de schuld van hun tegenslagen. Ze roddelen flink over haar en schelden haar uit voor stronthoer. Als ze menen dat ze bewijs hebben dat Juliana aan toverij doet en hen met haar toverkunsten bestolen heeft, slaan ze haar in elkaar.
2. *Lippijn*. Een oudere man, Lippijn, ziet met eigen ogen dat zijn vrouw overspel pleegt, maar hij laat zich door de vriendin van zijn vrouw wijsmaken dat de duivel zijn zinnen heeft begoocheld. Thuis krijgt Lippijn van zijn vrouw een pak slaag, omdat hij het gewaagd heeft om haar van overspel te verdenken.
3. *Die buskenblaser* (De busjesblazer). Een oude boer kan zijn veel jongere vrouw seksueel niet meer bevredigen.

Daarom doet zij het met een ander. De oude man laat zich door een kwakzalver een verjongingskuur aansmeren en hoopt daarmee zijn vrouw weer voor zich te winnen. Hij moet daartoe in een wonderbusje blazen. Als hij dat doet, denkt hij dat hij de verjongingskuur ondergaan heeft, maar hij heeft zich slechts zwarte poeder over zijn gezicht geblazen.

4. *Rubben*. Een boer, Rubben, is na drie maanden huwelijk al vader van een zoon. Hij weet dat dit niet kan, want vóór het huwelijk heeft hij geen seks gehad met zijn vrouw. Bij zijn schoonouders klaagt hij hierover. Die geven hem een onzinverklaring, die de naïeve Rubben gelooft. Aan het eind krijgt de schoonvader van zijn vrouw een geduchte aframmeling.

Zo'n kort blijspel is volks van aard en behoorlijk ruw. Er wordt gescholden en gevochten. De platvloersheid van de klucht diende als tegenwicht tegen de verhevenheid van een abel spel. Na een serieus toneelstuk nog even ontspannen door smakelijk te lachen om een komische scène, mogelijk om de toeschouwers in een goede stemming te brengen zodat ze royaal de beurs trekken wanneer er met de muts wordt rondgegaan.

De vier abele spelen, waarna de bovenstaande vier sotternieën werden opgevoerd, zijn respectievelijk:

1. *Lanseloet van Denemerken*. De kroonprins van Denemarken, Lanseloet, wil trouwen met de hofdame Sanderijn, maar door het standsverschil wil zijn moeder dat niet. Zij zal ervoor zorgen dat Sanderijn hem in zijn kamer opzoekt als hij belooft om haar na de seks te verstoten; zie voor een uitgebreide inleiding op en een hertaling in hedendaags Nederlands van dit abele spel Castermans (2020).

2. *Esmoreit*. De neef van de koning van Sicilië, Robberecht, stelt alles in het werk om het huwelijk van Esmoreit, de kroonprins van Sicilië, en Damiët, dochter van de koning van Damascus, te dwarsbomen. Hierin slaagt hij niet en aan het eind wordt deze verrader opgehangen.
3. *Gloriant*. De hertog van Bruuyswijk, Gloriant, wil trouwen met de prinses Florentijn. Haar eerbare bode, Rogier, brengt de gelieven met een list bijeen.
4. *Vanden winter ende vanden somer*. De hoofdfiguren Winter en Zomer zijn verwickeld in een discussie over de vraag welk jaargetijde het meeste betekent voor de liefde. De zomer die zwoele gevoelens opwekt of de winter die de behoefte aan lichamelijke warmte oproept?

De abele spelen zijn overgeleverd in het Hulthemse handschrift, zo genoemd naar een vroegere eigenaar, mr. Karel van Hulthem (1764-1832). Hij was rechter in Gent. Als bibliofiel kocht hij in 1811 het handschrift op een veiling in Brussel voor slechts 5,50 frank. Momenteel bevindt het zich in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel onder signatuur 15.589-623. Het handschrift-Van Hulthem dateert van circa 1410 en bevat meer dan tweehonderd Middelnederlandse teksten, 214 om precies te zijn. Vanwege zijn rijkdom wordt het Hulthemse handschrift wel 'De Nachtwacht van de Middelnederlandse letterkunde' genoemd. De teksten die in dit handschrift zijn opgenomen, dateren uiteraard van vóór 1410. De abele spelen zijn het oudste ernstige wereldlijke toneel in de volkstaal in Europa. Er bestaat wel ouder komisch toneel en religieus toneel, maar dat is geschreven in het Latijn of in het Frans.

Naast de bovenstaande vier sotternieën bevat het Hulthemse handschrift nog twee kluchten: